

SATURS

Priekšvārds	5
Dr. Mārtiņa Lutera pētniecības latviešu valodā trīs posmi	7
Vēsture: Voldemārs Lauciņš	
Mārtiņš Luters Latvijā (1918.–1940.)	27
Vēsture: Jouko Talonens (Helsinki Universitāte)	
Martin Luther in Latvia (1918–1940)	52
History: Jouko Talonen (University of Helsinki)	
Notikumu rekonstrukcijā balstīta eksegēze Dr. Mārtiņa Lutera lekcijās par Pirmo Mozus grāmatu	69
Eksegēze: Aleksandrs Bite	
“Mums būs dievu bīties un mīlēt” – ko Dr. Mārtiņš Luters Mazajā katehismā domāja ar šiem vārdiem?	80
Sistemātika: Gints Graudiņš	

Dr. Mārtiņa Lutera divas valstības	97
Sistemātika: Uģis Sildegs	
Mārtiņš Luters par aicinājumu	116
Sistemātika: Juris Uļģis	
Mārtiņa Lutera liturģiskā reforma un tās pamatojums	143
Praktiskā teoloģija: Dariuss Petkunas	
Luther's Liturgical Reform and Its Rationale	167
Practical theology: Dariuss Petkunas	

PRIEKŠVĀRDS

2023. gads bija nevien Dr. Mārtiņa Lutera 540. dzimšanas atceres gads, bet arī iezīmēja aptuveni trīs desmitgades, kopš dižajam reformatoram ir pievērsušies latviešu valodā strādājoši pētnieki, veidojot Lutera pētniecības nosacīto pirmo paaudzi mūsu valodā. Šāda sakritība prasīja apkopot tiktāl padarīto. Tāpēc 2023. gada 10. novembrī tika rīkota Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas (LELB) Lutera Akadēmijas (LA) un Luterisma mantojuma fonda (LMF) kopīga Dr. Mārtiņa Lutera dzimšanas 540. gadadienas konference par reformatora dzīves un darbības pētniecību Latvijā. Konferencē prezentētais ir kļuvis par pamatu šim izdevumam.

Autoru vairums pārstāv Dr. Mārtiņa Lutera pētniecības pirmo paaudzi Latvijā. Par sasniegumu var uzskatīt, ka konferencē piedalījās ne vien Latvijas pētnieki, kuri daudzus gadus bijuši nozīmīgi Mārtiņa Lutera pētniecībā, bet Somijas pētnieks un Latvijas baznīcas vēstures eksperts Jouko Talonens. Izdevumam pievienots arī Lietuvas luteriskās baznīcas pētnieka Dariusa Petkunas, kaut arī viņš netika uz pašu konferenci, pienesums. Rezultātā lasītājam ir iespēja iepazīties ne tikai ar vietējo pētnieku darbu, bet arī ar Latvijas baznīcas vēstures ekspertiem ārpus mūsu zemes.

Nu jau gana sazarotajā Dr. Mārtiņa Lutera pētniecībā mūsu valodā šis apkopojums sadalīts principiālās daļās: vēsturiskos, ekseģēzes, dogmatikas (sistemātikas) un praktiskās dievkalpošanas pētījumos. Vēstures segmentu atver Voldemāra Lauciņa pārskats par Dr. Mārtiņa Lutera darbu pētniecības vēsturi latviešu valodā. To tālāk ar ieskatu starpkaru Latvijas vēsturē padziļina somu pētnieks Jouko Talonens. Ekseģēzes segmentā Aleksandrs Bite šķetina Dr. Mārtiņa Lutera ekseģēzi, strādājot

ar Pirmo Mozus grāmatu. Dogmātikas (sistemātikas) segments šinī apkopojumā ir izvērstākais, kurā trīs autori risina tipiski luteriskus dogmatikas jautājumus. Gints Graudiņš pievēršas Mazajā katehismā lietotajam reformatora formulējumam, Uģis Sildegis šķetina divu valdību, Juris Uļģis – aicinājuma tematus. Praktiskās dievkalpošanas segmentā Dariuss Petkunas pievēršas liturģijas pašam centrālajam aspektam. Diemžēl konferencē izskanējušo Gunta Kalmes referātu nav bijis iespējams pievienot šeit, tāpēc tas kopā ar visiem pārējiem referātiem būs klausāms konferences video failos Lutera Akadēmijas mājaslapā.

Iepazīstoties ar konferencē dalību ņēmušo pētnieku sarakstu un šeit publicēto darbu klāstu, kāds varētu teikt, ka ir vēl kādi cilvēki, kuri būtu pelnījuši būt šeit. Tomēr vismaz daļa no tiem dažādu iemeslu dēļ atteicās konferences plānošanas laikā. Līdz ar to vēl ir iespēja publikācijām latviešu valodā. Tāpat gribas cerēt, ka nosacītā pirmā paaudze reformatora pētniecībai latviski ir ne tikai spējusi ieskicēt kādas aprises par padarīto, bet arī turpmākajai pētniecībai uzstādījusi “latiņu”.

Dieva svētību vēlot katram lasītājam un mudinot droši smelt no Dr. Mārtaņa Lutera bagātā mantojuma svētību, mierinājumu un stirpinājumu,

Voldemārs Lauciņš, dr. theol.

DR. MĀRTIŅA LUTERA PĒTNIECĪBAS LATVIEŠU VALODĀ TRĪS POSMI

VĒSTURE: VOLDEMĀRS LAUCIŅŠ

ANOTĀCIJA

Pētījums piedāvā Dr. Mārtiņa Lutera pētījumu un darbu publikācijas latviešu valodā sadalīt trīs nevienādos, bet gana viegli konstatējamos posmos: agrīnais posms, vidus posms un izaugsmes posms. Pirmais posms ir spējis atstāt ļoti maz, otrais posms – jau vairāk, bet arvien gadījuma rakstura liecības. Trešajā posmā vērojama Dr. Mārtiņa Lutera pētniecības strauja izaugsme, kuras dēļ šodien latviski, iespējams, pieejams vairāk reformatora darbu nekā jebkurā citā valodā, izņemot oriģinālās (vācu un latīņu) valodas un angļu valodu.

ANNOTATION

This paper is an overview of publications of Dr. Martin Luther's research and work in Latvian through the history, which can be neatly separated into three chronological phases. The first, the early phase, until approx. Luther's 400th anniversary celebration in the 80s of the 19th century. During this phase very few titles were published in Latvian, with one exception – *The Small Catechism*, which since its first printing in the 16th century for ecclesial and pastoral needs was being published almost without interruption, except during the Communist occupation

(1940–1990). The second phase experienced several publications of both Luther's works and research on him, mostly based on personal interest of the publishers. The last phase, that cannot be analyzed historically yet due to its recent nature, differs significantly from the first two, as throughout the last three decades several highly evaluated Luther's research articles were published and all his most important works have been translated and published in Latvian, probably more than in any other language, except the originals (German and Latin) and English.

IEVADS

Pie Dr. Mārtaņa Lutera personas un darbu nozīmes Latvijai un latviešu valodai visdažādākajos līmeņos nākas atgriezties regulāri ne tikai teoloģijā un baznīcā. Ārpus pašsaprotamajām sfērām interese par reformatoru skar, piemēram, mūsu dzejas sākumus (korāļu formā), pirmo latviešu valodā izdoto grāmatu¹ un grāmatniecību kopumā, reformatora darbībai tieši un netieši (tajā skaitā, ar Georga Mancela, 1593.–1654., sprediķu grāmatu un Bībeles tulkojumu) ietekmējot teju katru latviešu valodā runājošo vismaz līdz 18 gs. vidum un kaut kādā mērā – aizvien.²

Dr. Mārtaņa Lutera 540. jubilejas gadā jāapkopo viņa dzīves un darbības pētniecība latviešu valodā, kuru trīs hronoloģiski nevienādos posmos daļa divas nosacītas līnijas – reformatora četrsimtgades atzīmēšana (1883.) un Latvijas neatkarības atgūšana (1991.):

- vairāk nekā četrus gadsimtus garš agrīnais posms, kurā reformatora darbu tulkojumu un darbu par viņu pašu latviešu valodā ir ļoti maz;

¹ Sk., populārzinātnisks skats: <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/gramatniecibai-pa-pedam.-cela-uz-latviesu-gramatu/pirma-latviesu-valoda-iespiesta-gramata-ta-ari-ri-ga-nekad-nenona.a155467/>, apmeklēts 2024. gada 16. jūlijā.

² Pēteris VANAGS, "Latviešu literārās valodas attīstība", izdevumā Ilga Jansone, Andris Vasks, red., "Latvieši un Latvija 1. sējums: Latvieši" (Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013), 179.–189. lpp.

- aptuveni gadsimtu garš vidējais posms ar atsevišķiem un sporādiskiem Mārtaņa Lutera darbu tulkojumiem un darbiem par viņu;
- pēdējie ~30 gadi – jaunākais posms ar “eksploziju” reformatora darbu un viņa pētniecības pieejamībā, kas laika distances trūkuma dēļ vēl netiks apskatīts vēsturiski.

Apraksta mērķis ir sistematizēt Dr. Mārtaņa Lutera pētniecības latviešu valodā vēsturi un ieskicēt jaunākās tendences. Darbs strukturēts atbilstoši reformatora darbu un viņa dzīves studiju periodizācijai trīs daļās, ko noslēdz kopsavilkums. Apraksta avoti ir dažādas pieejamās ar Dr. Mārtaņa Lutera dzīvi un darbību saistītās publikācijas, tajā skaitā, digitālās, no kurām pieminētas svarīgākās un nozīmīgākās.

Apskatā termins pētniecība vairāk lietots plašākā nozīmē – paša reformatora darbu tulkojumu un darbu par viņu pieejamības kontekstā ar apziņu, ka viņa darbu tulkojumu un darbu par viņu pieejamība ved pie pētniecības šaurākā nozīmē – Lutera dzīves un darbu izpratnes un akadēmiski godprātīgas interpretācijas.

1. AGRĪNAIS POSMS LĪDZ REFORMATORA ČETRSIMTGADEI

Uzmetot vien paviršu skatu Dr. Mārtaņa Lutera darbības pētniecības latviešu valodā agrīnajam posmam (līdz ~1883. gadam), jākonstatē, ka no citviet vairāk par četrus gadsimtu garumā uzkrātās milzīgās pieredzes mūsu zemē ir gaužām maz.

Viens Mārtaņa Lutera darbs – Mazais katehisms (līdz ~1990. gadu sākumam latviešu izdevumos plašāk pazīstams kā Mazais katķisms) – ir baudījis neapstrīdamu popularitāti pastorālajā praksē. Kopš pirmā saglabājušā izdevuma 1586. gadā to pie iespējas, ka pastāvēja agrāki izdevumi,³ tieši tulkotu vai pārfrazētu iespieduši tik daudz un decentralizēti, ka pat aptuvenu izdevumu skaitu noteikt nav iespējams. Šis plūdums,

³ Pēteris VANAGS, “Luterāņu rokasgrāmatas avoti Vecākā perioda (16. gs.–17. gs. sākuma) latviešu teksti” (Stokholma/R.: Memento/Mantojums, 2000), 334.–338. lpp.

tā regulāra un liela apjoma pārizzošana pārtrūka ar atkārtoto komunistu okupāciju 1944. gadā. Savas īpašās vietas dēļ mūsu vēsturē, kā fenomens pats par sevi, turpmākajā apskatā Mazais katehisms tiek pieminēts vienīgi garāmejot.

Līdz 19.gs. otrai daļai⁴ bez Mazā katehisma latviski izdoti tikai atsevišķi, īsi Lutera raksti vai to pārstāsti⁵, no kuriem šeit ilustrācijai pieminami:

- 1739. gadā Jēkaba draudzes mācītāja Frīdriha Bernarda Blaufusa (Blaufuss, 1697.–1756.) “Kristus svēto ciešanu apdomāšana”⁶,
- 1841. gadā izdotā “Pamācīšana par Jēzus līdzību no tā blēdīgā kalpa”,
- 1863. gadā Morica Vilhelma Konrādiņa (1821.–1904.) izdota “Svētās lūgšanas izstāstīšana”, Nīcas skolotāja un ērģelnieka Aleksandra Skares 1882. gadā Liepājā Pūces izdevniecībā publicētais pārstāsts par Lutera galda runām.⁷

Kopsavelkot šo posmu: izdotie materiāli nepārsniedz vienu vai divas drukas sloksnes, skaitā latviski izdoto darbu daudzums ir niecīgs, tas ir teju nekāds.

Šāda situācija var šķist paradoksāla, jo, pirmkārt, tieši Mārtaņa Lutera vistiešāk ietekmētā luterāņu baznīca (konfesija) ilgus gadsimtus mūsdienu Latvijas teritorijā bija zemes baznīca⁸, kuru vispamatotāk varētu saukt par valsts/tautas baznīcu līdz pat Otrajam pasaules karam. Otrkārt, līdz Pirmajam pasaules karam

⁴ Māra GRUDULE, “Mārtaņš Luters un reformācija 19. gadsimta latviešu tekstos”, izdevumā “LZA Vēstis” Nr. 72/3 (2018. g. 3. izdevums), 45.–55. lpp.

⁵ Lnb.lv atrastā informācija, piekļūts 2022. gada 12. februārī.

⁶ Sk. jaunāko izdevumu latviski, Voldemārs LAUCIŅŠ, sast., “Dr. Mārtaņa Lutera Darbu izlase: 2. sējums” (R.: LMF, 2021), 28.–38. lpp.

⁷ Dr. Mārtaņa Lutera Galda runu izlasi LMF izdevis 2011. gadā.

⁸ Zemes baznīca – reģionāla vai provinces līmeņa ar valdības administratīvo aparātu saistīta baznīca lielākā (federatīvā) valstī, ar dažādām konfesijām vai reliģijām un iespējamu impērijas vai valsts baznīcu. Luterisms (līdz ar tā priekšteci – baznīcu pirms reformācijas Latvijā) valsts reliģija bija līdz Livonijas kara noslēgumam (un Vidzemē zviedru laikā). Pēc tam, pamazām ienākot romiešu, pravoslāvu un citām konfesijām, luterisms bija kā zemes baznīca Kurzemē un Vidzemē līdz Pirmajam pasaules karam un Latgalē līdz ~18. gs. sākumam.

luteriskā baznīca mūsu zemē būtu vērtējama kā visumā konservatīva un tradicionālā luterismā (un līdz ar to Lutera personas un darbības apziņā) balstīta.⁹ Treškārt, viens no mūsu kultūrtelpas Lielvidzemes (Vidzemes un Igaunijas dienvidu gadsimtiem ilga koptelpa vienā administratīvā vienībā līdz brīvvalsts dibināšanai) pārstāvjiem Teodosijs Harnaks (*von Harnack*, 1816.¹⁰–1889.) bija viens no 19. gs. spožākajiem un atzītākajiem Mārtiņa Lutera pētniekiem.

Nezinātāju viegli mulsiņošā M. Lutera nepieejamība latviski ir skaidrojama ar vācu valodas prasmes pašsaprotamību izglīto to cilvēku vidū mūsu zemē līdz 19. gs. beigām un teologu vidū līdz pat Otrajam pasaules karam, kuras dēļ tulkojumiem varētu nebūt pietiekamas pedagoģiskas, ekonomiskas vai citas pamatotības.

2. VIDUSPOSMS, ~19 GS. BEIGAS LĪDZ ~1991. GADAM

Šis nedaudz vairāk par gadsimtu garais posms aptver ļoti trauksmainus laikus salīdzinoši nesenā Dzimtenes vēsturē. Tam raksturīgas trīs ekonomiski politiskās un sociālās iekārtas – monarhiskā carisma laiks Krievijas impērijā, abi pasaules kari un ar tiem saistītie okupāciju laiki, kā arī starpkaru Latvijas neatkarības periods un padomju okupācija. Tik dažādu laicīgās vēstures ziņā attiecībā uz Lutera pētniecību šo posmu vieno līdzība – Dr. Mārtiņa Lutera pētniecība latviešu valodā ir neregulāra, apjomīgāku darbu ienākšanai ir gadījuma raksturs.

Pirmie šī posma gadi un gadu desmiti mūsu zemē ir ekonomiskā uzplaukumā esošais Krievijas impērijas laiks. Tad mūsu zemē vācu valoda vēl dominēja kā izglītības, kultūras un ekonomikas līdzeklis, tāpēc vairums interesentu varēja sekot Lutera

⁹ Jouko Talonen, *Evangelical Lutheran Theology in Latvia from 1920 to 1940 (Rovaniemi, Pohjois – Suomen Historiallinen Yhdistys/Societas Historica Finlandiae Septentrionalis, 2021)*, 15., 16. lpp.

¹⁰ Tā kā viņa dzimšanas datums pēc Jūlija kalendāra ir 22. decembris, kas pēc Gregora kalendāra ir nākamā – 1817. – gada 3. janvāris, tad nereti viņa biogrāfijā dots pēdējais.

pētniecībai oriģinālā (galvenokārt, vāciski)¹¹, kamēr plašās tautas masās pakāpeniski jau saruka Luteru darbu un plašo pētījumu par viņu iepazītspējīgo skaits oriģinālvalodā. Vienlaikus, nacionālajai kustībai attīstoties, pieauga vēlme kuplināt latviešu valodā pieejamo darbu skaitu. Vēl viens politisks iemesls pirmo otrā posma tulkojumu tapšanai bija saistīts ar konfesionālām batālijām – ar Vidzemē arvien spēcīgā pieaugošo impērijas valsts baznīcu – pravoslāvību, tā sauktās konversiju kustības¹² ietvaros. Visiem šiem mainīgajiem apstākļiem mijiedarbojoties, 19. gs. beigās lēnām sāka vairoties Dr. Mārtiņa Lutera darbu un pētījumu par viņu tulkošana latviski, un tas aptuveni sakrita ar viņa dzimšanas četrsimtgades svinēšanu.

Pateicoties minētajiem apstākļiem, grāmatu plauktos parādījās jau lielāku un teoloģiski nozīmīgāku Mārtiņa Lutera darbu tulkošanas “pirmās bezdelīgas” – “Par kristīga cilvēka brīvību”¹³ (R.: Fr. Mekon, 1883, kā autora 400. dzimšanas dienas izdevums) un Lielais katehisms (R.: Hecker, 1894),¹⁴ kuriem nedaudz vēlāk (1892.) sekoja “Šmalkaldes artikulu” izdevums.

Otrā posma sākumposms teju pusgadsimtu hronoloģiski ir atšķirts no pārējā otrā posma, bet tomēr nav saistāms ar pirmo posmu galvenās atšķirības dēļ – līdzīgi pārējam otrajam posmam notiek atsevišķi, savstarpēji nesaistīti un ārpus konkrētā kon-

¹¹ Rīgas pilsētas bibliotēka un Dundagas mācītājs Krause mūsu zemē ir to sarakstā, kas 19. gs. 80. gados oficiāli bija parakstījušies uz WA saņemšanu (WA 1, xii. un xiii. lpp.).

¹² Konversiju kustība bija pirms 1850. gadā sāka ar dažādiem politiski ekonomiskiem līdzekļiem Krievijas impērijas valdības atbalstīta un veicināta latviešu un igauņu luterisko zemnieku pārvilināšana pravoslāvu konfesijā. Tā kā impērijas likumi jaunkonvertētajiem, kuru starpā bija ne tikai konversijā vīlušies, bet arī dažādu iemeslu dēļ par savu konversiju nezinoši draudžu locekļi, liedza atgriezties luterismā, tad par galvenajiem vajātajiem nosacītā konfesiju pretstāvēšanā valdībai kļuva luterāņu mācītāji. Šajā laikā par šo konvertītu kristīšanu, iesvētīšanu, laulāšanu vai apglabāšanu (proti, likumiski noliegtām citu konfesiju garīdznieku aktivitātēm ar pravoslāvu garīgajām vajadzībām) ar dažāda līmeņa sodiem tika sodīti līdz pat 90% Lielvidzemes mācītāju.

¹³ Jaunākais izdevums, ML 1, 257.–298. lpp.

¹⁴ Jaunākais izdevums, “Vienprātības grāmata” (turpmāk, VG) – LMF, 2012.

tekstā no gadījumu uz gadījumu skaidrojami “izrāvienī” lielāku publikāciju formā (kuru nav pirmajā posmā).

Pēc pirmajām “bezdelīgām” nākamā kustība ir jau pēc Latvijas neatkarības iegūšanas.¹⁵ Tajā ir pirmā izvērstā Dr. Mārtiņa Lutera biogrāfija un ieskats viņa darbībā, tāds kā nosacīts sākums Dr. Mārtiņa Lutera pētniecībai latviešu valodā. Tas ir ievērojama Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes (TF) pārstāvja Volde māra Maldoņa (1870.–1941.) “Mārtiņš Luters”, kas A. Raņķa apgādā iznācis 1937. gadā. V. Maldoņa darbs nav tikai pirmais šāda veida izdevums latviski, bet arī pirmais pēc Teodosija Harnaka mūsu zemē tapušais oriģinālpētījums par Dr. Mārtiņu Luteru. Maldoņa pētījumu varētu raksturot kā 20. gs. sākuma akadēmiskās pieejas un teoloģijas psiholoģizēšanas darbības liecinieku. Pati starpkaru latviešu teoloģiskā pasivitāte¹⁶, izdot Lutera darbus, arvien liecināja par interesentu spēju iepazīties ar viņa rakstīto oriģinālvalodā, vienlaicīgi, protams, tā ir arī indikācija par intereses trūkumu latviešu teologu aprindās mācīties un mācīt par Dr. Mārtiņu Luteru, lasīt, pētīt reformatora darbus, un par tiem runāt baznīcā vai akadēmiski.

Kāds vārds būtu vietā par TF šī laika vēsturē rodamo, apzināti aiz iekavām atstājot vispārējas atsaucis, bet koncentrējoties uz padziļinātāku reformatora dzīves un darbu pētniecību. Pēc šādu kritēriju izvīrzišanas, nākas secināt¹⁷, ka tajā laikā TF ir gana attālināta no Dr. Mārtiņa Lutera dzīves un darbības pētniecības. Jau no pašas TF pastāvēšanas sākuma nav atsevišķi izdalīta reformatora dzīves un darbības pētniecība. Fakultāti dibinot, ieplānots vien vispārējs “Reformācijas un pretreformācijas” baznīcas vēstures posms (823. lpp.), kurā, visdrīzāk, vairāk par pamatlietām netika runāts. Mācībspēku godalgoto darbu sarakstā (843. lpp)

¹⁵ Izvērstāks starpkaru Latvijas izvērtējums atrodams nākamajā šī izdevuma pētījumā. Šeit pieminēti vien šim rakstam nozīmīgākie notikumi.

¹⁶ Plašāks starpkaru Latvijas Lutera pētniecības apraksts atrodams šinī apkopojumā Jouko Talonena pētījumā.

¹⁷ Tālāk rindkopā fakti apkopoti no Ludviga Adamoviča darba “Teoloģijas fakultāte 1919.–1939.” izdevumā “Latvijas Universitāte divdesmit gados, 1919.–1939. 1. daļa”, R.: LU, 1939, ar pēc katra fakta iekavās pievienotu lpp. norādi šajā izdevumā.

reformatora dzīvei vai darbībai nav veltītu pētījumu, tādi neatrodas arī doktordarbu tematos (847. lpp.) un studentu sacensību darbos (873.–876. lpp.). Iespējams, ka kādi kaut nedaudz paplašināti temati varētu būt risināti semināros, kuru virstematū aprakstā (858. lpp.) rodamas piemērotas jomas. Vienīgais jau krietni specifiskais Dr. Mārtiņa Lutera pieminējums ir saistīts ar Tartu Universitātes vieslektora O. Silda lekciju (862. lpp) par piemeklējumiem (*Anfechtungen*) Mārtiņa Lutera teoloģijā. Te būtu jāatrunā pašsaprotamais, ka vairumā no šīm aktivitātēm, it īpaši radniecīgos tematos, Mārtiņa Lutera pieminēšana un kaut kāds vērtējums varēja būt klātesošs, bet tādā formātā tas varētu vairāk liecināt par kādiem klišejiskiem un sava laika pamatlīnijām atbilstošiem štrihiem, nevis padziļinātāku interesi.

Šajā laikā gan Dr. Mārtiņš Luters pilnīgi nepazuda ar baznīcu nesaistītu avotu atsaucēs, vismaz ne apaļos Lutera svētkos,¹⁸ pat izklaides žurnālā “Atpūta”¹⁹. Šādas un līdzīgas publikācijas, ar vien svarīgas, runājot par zemes/valsts/tautas baznīcas un vispārējās kultūras kontekstu, ir liecības par inkulturalizēto kristietību (Latvijas un mūsu tautas kontekstā – luterisko un bibliisko tradīciju). Aizsteidzoties aprakstam nedaudz pa priekšu jāpiezīmē, ka pie šādām izpausmēm pieskaitāmi neviens jau apskatīti pirmā un šeit aprakstāmā otrā posma, bet arī kādi trešā posma notikumi. No pētnieciskā viedokļa raugoties, šīs visbiežāk klišejiski reproducējošās publikācijas vairāk balstītas skolas līmeņa zināšanās un ir esošās politiskās dienaskārtības ietekmētas.

Nākamās divas Lutera biogrāfijas, ilustratīvas savam laikam un tādējādi pienesums reformatora pētniecībai latviski, iznāca jau pēckara posmā. Trimdā Egila Grīšļa (1928.–2020.) oriģināldarbs latviski “Mārtiņš Luters reformators” (LELDAA, 1975, atkārtoti izdots – R.: Svētdienas Rīts, 1992) bija Vatikāna 2. koncila iespaidā, kamēr okupētajā Latvijā no krievu valodas tulkots Eriha Solovjova (1934.) “Neuzvarētais ķeceris” (R.: “Avots”, 1988,

¹⁸ Sk., Alberts FREIJS, “Kas redzams Lutera dzimtenes pilsētā – Eislēbenē?”, izdevumā “Brīvā zeme” (Nr. 255, 1933. gada 11. novembrī), 11. lpp.

¹⁹ Sk., [b. a.], “Lielā ticības reformatora dzīves un darba ainas Mārtiņa Lutera 450 gadu dzimšanas dienas piemiņai”, izdevumā “Atpūta” (Nr. 471, 1933. gada 10. nov.), 20., 21. lpp.

Эрих Соловьев, Непобежденный еретик: Мартин Лютер и его время, М: Молодая гвардия, 1984) ir Lutera marksiski ļeņiniskās interpretācijas auglis. Eriha Solovjova pētījumu papildināja Lutera raksts “Par kristīga cilvēka brīvību”. Tieši šī darba izvēle un izdošana komunistu diktatūras laikā raisa jautājumus, uz kuriem šobrīd nav atbildes. Pamatotākais minējums par šo izvēli ir: atkārtots pirmais zināmais garākais, nozīmīgākais Lutera darba tulkojums latviski (sk. augstāk), tomēr svarīgi ir arī paturēt prātā šī darba nozīmi visu reformatora rakstu vidū.

Nevar nepieminēt LELB arhibīskapa Gustava Tūra 1967. gada Baznīcas kalendārā starp pamatā tālaika Baznīcas kalendāros atrodamajiem arhibīskapa vēstījumiem baznīcas svētkos un starp atskaitēm par apmeklētām miera konferencēm ievietotu vēltījumu reformācijas četrsimt piecdesmitgadei.²⁰ Tas ir gana vienkāršots un īss vispārējam patērētājam, bet vienlaikus arī faktoloģiski pietiekami informatīvs ieskaits Dr. Mārtiņa Lutera biogrāfijā. Izceļams ir tas, ka Gustavs Tūrs ne ar vārdu nepiemin 1525. gada Zemnieku karu, kas bija viens no pretkristīgās propagandas galvenajiem vēstījumiem pret Mārtiņu Luteru. Tūra aprakstā Mārtiņš Luters ir ticības vīrs un apliecinātājs.

Atsevišķi pētāma būtu okupācijas laika komunistiskā propaganda (galvenokārt, ateistiskiem tematiem veltītā), kas šad tad ķīdā arī Mārtiņu Luteru.²¹

Pie šī posma Lutera izdevumiem varētu pieskaitīt vienu Mazā katehisma izdevumu okupētajā Latvijā, kas veltīts reformatora piecsimtgadei – 1983. gadā. Tas citādi ļoti ierobežotā garīgās

²⁰ Gustavs Tūrs, “Pieminat senajās dienas, ņemat vērā gadus no radu radiem, vai-cājiet saviem tēviem, tie jums stāstīs, kas jums devis taisnības mācītājus”, izdevumā “Baznīcas kalendārs 1967. gadam” (b. v.: b. i., b. g.), 32.–37. lpp.

²¹ Piemēram, laikraksta “Liesma” (Latvijas kompartijas Valmieras rajona komitejas un Valmieras rajona darbaļaužu deputātu padomes orgāns) raksti: Vilis Liepiņš, “Pret luterticību: Pārdomu cikls par dievticību, tās sludinātājiem un aizstāvjiem”, Nr. 42 (1960. gada 9. aprīlī), 2. lpp. kurā Mārtiņš Luters īsi vērtēts, citējot Kārli Marksu un kā reakcionārs, pret progresīvo Tomasu Minceru: K. Soops, “Luterānisms un māņticība”, Nr. 130 (1974. gada 20. augustā), kur Mārtiņš Luters īsi raksturots kā svētā Augustīna un citu reliģisku māņticības uzskatu atražotājs. Šādi raksti ateisma propagandas ietvaros iederējās nevien šī, bet arī citu laikrakstu dienaskārtībā.

literatūras izdošanas iespēju laikā izceļas pret citu laikmetu gana kuplu izdevumu daudzuma. Pēc neatkarības atgūšanas Mazie katehismi vairākkārt izdoti arī Latvijā kā LELB izdevniecībā, tā arī citviet. Kā minēts nedaudz iepriekš, otrā posma kultūrāli vēsturiskajās tradīcijās tapuši pasākumi un publikācijas būs novērojami arī nākamajā posmā, tieši neietekmējot Dr. Mārtiņa Lutera pētniecību, bet liecinot par sava laika aktualitātēm.

Apkopojot pirmos divus Dr. Mārtiņa Lutera pētniecības (latviski) posmus, var konstatēt, ka īsi pēc neatkarības atgūšanas latviešu valodā bija trīs savam tapšanas vēsturiskajam laikam atbilstošas reformatora biogrāfijas. No Lutera darbiem bija pieejami: viens pirms gadsimta tapis Lielā katehisma un Šmalkaldes artikulu izdevums, divi “Par kristīga cilvēka brīvību”, vairākas jau senāku laiku īsas publikācijas un neskaitāms daudzums Mazā katķisma izdevumu. Summējot, rezultāts ir gana nepilnīgs, ierobežots tematiski, vienā vārdā – mazs.

Otrā posma pienesumiem vēl būtu pieskaitāmi arī 20. gs. astoņdesmito un deviņdesmito gadu mijā atjaunota reliģiski teoloģiskā publicistika: žurnāls “Ceļš”²² un laikraksts “Svētdienas Rīts”, kā arī citviet²³ rodamās publikācijas. Redzamākais saprotami pastorālu iemeslu dēļ ir LELB laikraksta “Svētdienas Rīts” pienesums Lutera darbu un pētījumu publikācijās, kaut arī reformatora dzīvei un darbībai veltītā informācija te ir parādījusi neregulāri, reti un nav sistemātiska.

²² Piemēram, sk., “Ceļš 2” (1988.), kurā ir Modra Plātes divi Lutera darbu tulkojumi.

²³ Piemēram, Luterāņu diakonijas institūta (tagad Latvijas Kristīgās akadēmijas) 1994. gada izdevums “Dr. Mārtiņa Lutera Ziemassvētku sprediķi: Universālā teoloģiskā bibliotēka Nr. 2” (Jūrmala) ar diviem sprediķiem. Šim pētījumam nebija pieejams trimdas baznīcas izdevums “Ceļa Biedrs”, un domājamās publikācijas tajā arī iederētos šajā posmā.

3. IZAUGSMES POSMS, ~1991. GADS LĪDZ ŠODIENAI

Tā kā trešā posma ietekme ir nesalīdzināmi lielāka, tad to nākas sadalīt trīs apakšgrupās – pirmajiem diviem posmiem līdzīgas aktivitātes, akadēmiskā darbība un ar Luterisma mantojuma fondu (LMF) saistītais pienesums.

Dr. Mārtaņa Lutera dzīves un darbības pētniecība, kas seko pirmajos divos posmos ierastajam

Šī īsākā, pēdējā posma daļa, kas veltāma pirmajos divos posmos novērotajām aktivitātēm, ir līdzīga un atšķiras no tālāk aprakstītā trešā posma. Šīs aktivitātes vairumā saistītas ar baznīcu, bet ne tikai.

Pirmkārt, ar luterisko baznīcu saistītas publikācijas. Te jāpiemin laikrakstā (vēlāk žurnālā) “Svētdienas Rīts”²⁴ un “Baznīcas kalendārā”²⁵ atrodamais. Tas, savā ziņā, ir organiskā pēctecībā ar otrajā posmā aprakstīto. Tomēr, ja vēl deviņdesmito gadu izdevumos Dr. Mārtaņa Lutera vārds laiku pa laikam parādās vairāk kā gadījuma rakstura, stipri līdzīgi iepriekšējos divos posmos apskatītajiem, tad šeit pēc gadu tūkstošu mijas pētniecisko līmeni ietekmējuši zemāk aprakstītie notikumi.

Atsevišķi pieminama arī kultūras un vēstures pētniecības, īpaši deviņdesmito gadu laikā, gana kristīgā tendence atcerēties savas zemes un kultūras kristīgās saknes, kā tas bija ar “Latvijas Vēstnesi”, kas vairākos numuros publicēja Mārtaņa Lutera 450. nāves (laikrakstā kļūdas pēc rakstīts – dzimšanas) gada rakstus no reformatoram veltītajam pasākumam Rīgā.²⁶ Līdzīgi tam bija arī vairāki 2017. gada reformācijas piecsimtgadei veltīti pasākumi: Reformācijas vārdu deva laukumam pie Rīgas svētā

²⁴ Piemēram, Anita TUKIŠA, “Divi Mārtaņi”, “Svētdienas Rīts” Nr. 22/1277 (1997), 4. lpp., Ingrida BRIEDE, “Katrīna fon Bora”, “Svētdienas Rīts” Nr. 41/1583, 42/1584 (2004), 6. lpp., Voldemārs LAUCIŅŠ, “Dr. Mārtaņš Luters, tiešām?”, “Svētdienas Rīts” Nr. 2/1915 (2017), 10., 20.–23. lpp.

²⁵ Runa ir gan par Mārtaņa Lutera dzīvi un darbību aprakstošiem īsiem rakstiem (piemēram, 1994. gada kalendārā tādi ir trīs), gan arī par paša reformatora rakstīto vai rakstītā fragmentiem (viens 1994. gada un viens 1997. gada kalendārā).

²⁶ Elektroniskā publikācijas adrese: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/39005> (apmeklēts 2022. gada 22. jūnijā).